

Grænsen er nået for planeten og for mennesket

Modernisme og rationalisme kan ikke løse den omfattende krise, vi står overfor, hvor både de planetariske og de personlige grænser er nået. Et humanistisk, etisk, åndeligt og æstetisk blik på verden er nødvendigt.

Af Jonas Norgaard Mortensen, Karen Lumholt, Preben Melander, Else Bech, Bjarke Friis og Stig Skov Mortensen

Rovdriften på planetens og menneskers ressourcer har udmagret både planeten og det moderne menneske. Vi brænder de sidste fossile brændstoffer af samtidig med, at mor og far brænder ud og ikke kan tage sig af deres børn.

Både sociologen Max Weber og den nyligt afdøde sociolog og samfundstænkner Zygmunt Bauman forbandt det grænseoverskridende pres mod planeten og dens personer, som vi ser i vor tid, med modernitetens og rationalitetens tænkning: At vi tror, vi kan udregne alt, kan tillade os alt og gøre alt. At vi har ubegrænsede muligheder for progression, udvikling og opadstigen. En indstilling, der i sig selv leder til overskridelse af vore grænser, såvel de ydre som de indre.

Vi kalder det personlig vækst, selvudvikling, forandringsparathed og karriere, når vi på arbejdsmarkedets præmisser presser os selv til det yderste – og oven i købet gør det allermest i de år, hvor vi har vort livs vigtigste opgave: at sætte en ny generation i verden med nærvær, omsorg, fællesskaber og kærlighed.

Ligesom vi med kemisk fracking tvinger de sidste ressourcer ud af undergrunden, presser vi de sidste ressourcer ud af vores bevidstheds mentale lag – om nødvendigt med angst- og depressionsdæmpende medicin. Almindeligt sårbare og følsomme mennesker bliver mere syge af at være en del af præstationssamfundet under disse vilkår. Gruppen af personer, som lever i udenforskab og betragtes som "menneskeligt affald" vokser i vores del af verden.

Samtidig er hele planeten tydeligt mærket af vores grænseløse adfærd: Udryddelse af fauna og flora. Farlige mængder af metangas og afbrænding af milliarder af års oparbejdede fossile ressourcer bringer atmosfæren ud af balance. Enorme plasticaffaldsbjerge i havene. Atomaffald vi ikke ved, hvor vi skal gøre af. Kemisk forurening af såvel den ydre som den indre natur. Fødevareindustriens kemisk forarbejdede og manipulerede mad gør os fede og fattige. Fertiliteten falder, fordi vore kønsorganer og arveanlæg påvirkes kemisk.

Den ydre og indre fracking er i sin grund et resultat af rationalismen og modernismen. I 500-året for reformationen er det tid at genoverveje hele vores civilisations kurs og baggrunden for den.

Rationalismens jernbur

Den polske sociolog Zygmunt Bauman, der døde for nylig 91 år gammel, nåede ikke at opleve det sammenbrud i den vestlige verdens demokratiske selvforståelse, som Donald Trumps tiltrædelse som amerikansk præsident illustrerer. Men han advarede bl.a. i bogen *Modernitet og Holocaust* mod sammenbruddet. Hans pointe var, at rationalismen og modernismen ikke er løsningen på det moderne samfunds problemer, men i høj grad er en del af årsagen. Han gik så vidt som til at mene, at rationalisme-moderniteten kan føre til både fascisme og racehygiejne.

Den ensidige modernitet og rationalitetens kolonisering af både den ydre og indre verden, kædede han sammen med de grufulde overgreb på menneskeheden, som vi så under holocaust. Rationalismens reduktion af livet til et stykke materie, der kan regnes ud, kan ikke andet end ende i gaskamrene, sagde han. Når vi har gjort mennesket til et stykke materie, et dyr vi kan regne ud, vil vi følgelig begynde at vurdere dyrets værdi, forme dyrets værdi, avle på dyrets værdi. Det ender i eugenik, i racehygiejne, og dermed udryddelse af dem, vi ikke finder værdiskabende, fordi de i rationalitetens optik er mindreværdige.

Også den tyske økonom og sociolog Max Weber, som regnes for sociologiens grundlægger, var optaget af, at moderniteten og dens tro på, at vi kan gennemskue, forme og skabe alting, skaber en blindhed i forhold til at forstå og værdsætte verden i dens mangfoldighed. Ifølge Weber skaber rationalismen et så ensidigt og forarmet livs- og menneskesyn, at vi affortryller verden (Entzauberung der Welt).

Verdens ubegribelighed og skønhed dør for os. Verden er ikke længere magisk og mageløs. Der er ikke længere noget, der er helligt eller værdifuldt i sig selv og som skal beskyttes og bevares for sin egen skyld.

Hvis der ikke er et humanistisk, etisk og poetisk sprog - et åndeligt og æstetisk blik på verden - ender vi ifølge Weber i den fattigdom, som han kaldte "rationalismens jernbur".

Når verden ikke længere er fortryllende - et mysterium med mange øjne og mange sprog - sidder vi tilbage i et fængsel, hvor menneskers eksistens og væren ikke længere er et mål i sig selv, men et middel til at opnå rationelt begrundede mål.

End of history?

Den amerikanske politolog Francis Fukuyama lykkedes i 1990'erne med at sætte den dagsorden, at vi var nået til vejs ende i den ideologiske kamp og var kommet frem til én vinder, én sand samfundsform. Det liberale og kapitalistiske demokrati havde opnået total sejr på planeten Jorden og dermed var historien slut. Fukuyamas bestseller og tidens bibel var "The End of History and the Last Man".

Siden har tingene ændret sig radikalt. Vi står på ingen måde ved historiens slutning med én fortælling, men derimod med fundamentalt forskellige livs- og menneskesyn, styrings- og magtsyn, værdi- og natursyn, som kæmper om overtaget i næste fase af menneskets historie.

Det liberale, vestlige, markedsdrevne, ligeværdige, magtdelte, folkeoplyste demokrati bliver presset ikke bare udefra, men også indefra. Udefra bliver det presset af en krigerisk totalitær islamisme, men også af totalitære styrer tæt på Europa: det tyrkiske, russiske og kinesiske.

Europas egne befolkninger råber samtidig på den stærke mand, der kan bringe orden i det kaos, globaliseringen har kastet mange ud i. I USA har befolkningen bragt en rigmand til magten uden erfaring med demokratiske spilleregler. Dette er et forvarsel om, at også plutokratiet og autokratiet er en reel trussel, der lurder som afmægtige svar på sammenbruddet i vores samfundsforms legitimitet. Inden for de sidste 20 år er desuden FN og nu også EU kommet i defensiven. For første gang siden 1945 er både menneskerettigheder, humanisme og det liberale, vestlige demokrati som samlende idé truet.

Vi er altså ikke ved *The End of History*, men en del af vores vestlige samfunds historie er ved at slutte. Spørgsmålet er, hvad det er der slutter – og hvad det er, der begynder.

Et aftenland?

Europas historie er rig på fascination af alle former for kulturelle undergangsberetninger og dystopier. Oswald Spenglers (1880-1936) store hovedværk om Vestens undergang, "*Der Untergang des Abendlandes*", prægede mellemkrigsårene og den østrigske forfatter Stefan Zweig (1881-1942) beskrev i bogen "*Verden af i går*" hvordan det gamle, borgerlige Europa gik under. Hovedværker som disse fortæller os, at den udvikling, som vi ser nu, måske allerede i nogle årtier har været på vej.

I 1967 holdt Dr. Martin Luther King en berømt tale, hvori han satte navn på "The Three Evils of Society" – det vestlige samfunds tre onder: "Vi oplever nu, at en tresidet sygdom kommer op til overfladen, men den har været indlejret i vores politiske liv lige fra begyndelsen. Sygdommen er racisme, overdreven materialisme og militarisme. Det er Vestens tre plager", sagde Martin Luther King.

Siden er *Vestens tre plager* blevet til i hvert fald fire, måske flere. Lad os beskrive dem sådan her:

- *Magtelitens kynisme* og tab af etik, værdier, ideal, principper og ideologi. Magteliterne, der i stigende grad benytter sig af fremmedgørende og distancerende styringsmekanismer, mangler også livsforståelse, arbejdserfaring og menneskekundskab. Magteliten kender ikke længere forskel på mål og middel, tjener og herre, det fælles bedste og eget bedste.
- *Kapitalismens ansvarsløshed*. Et svulmende militær- og industrielt kompleks på en ureguleret og ukontrolleret markedsscene. En ustyrlig og magtfuldkommen rovkapitalisme

uden ansigt tager som den vil, når den vil, hvem og hvor den vil uden at stå til regnskab for de korte og især langsigtede konsekvenser.

- *Store marginaliserede befolkningsgrupper*. Store grupper af middelklassen proletariseres i Vesten, også den åndelige forarmelse vokser, masserne bliver stadig mere passiviserede og umyndiggjorte og fastholdes i et tilskuerliv, som i Romerriget blev kaldt brød og skuespil, og som i dag har sin klare pendant i fastfood og skærm – ”det sorte spejl”.
- *Den urbane elites dekadence* - urban selvoptagethed, selvforkælelse og selvreference, leg med krop og køn og et eksorbitant forbrug af alt og alle.

Et nyt kapitel

Vi står altså ikke ved *End of History*, men ved afslutningen på det kapitel, hvor individualisme, materialisme og rationalisme var frisættende og konstruktivt. Et kapitel, der reelt tager sin begyndelse helt tilbage i reformationens nøgleår, for præcis 500 år siden.

Efter 500 år er grænserne nu nået. Tiden for grænseløshed er forbi. Nu skal der tages fælles ansvar. Nu skal der læges og heles.

Når de kulturelle og økonomiske eliter har mistet interessen for at tjene folket, så mister samfundet sin indre sammenhæng. Så mister folket tilliden til systemet. Særligt efter sammenbruddet i de finansielle markeder i 2007 er tilliden til at kapitalismen som selvregulerende økonomisk system på retur, ligesom tilliden til at de politiske systemer kan løse de problemer, som de selv har skabt. Imens trænger andre værdisystemer sig på med berettiget tvivl om de vestlige demokratiers ret til moralsk overherredømme til følge.

Fire faser

Ser vi tilbage på de sidste 2000 års historie, kan vi argumentere for, at vores del af verden har været igennem fire helt forskellige faser af forståelse og erkendelse. I den første fase kredsede vi om Gud, det åndelige og overnaturlige og altings orden. Anden fase handlede om at forstå planeten Jorden, naturen og vores placering i universet. I tredje fase ville vi forstå menneskesamfundets dynamik - kollektivet, stammen, racen eller gruppen. Fjerde fase, moderniteten, har individet, den enkelte og det indre menneske i centrum.

Rejsen er med andre ord gået fra Gud over Planeten gennem Kollektivet og til Individet – groft taget.

Den fase vi er på vej ind i nu, ved vi endnu ikke, hvor ender. Bliver det et totalt sammenbrud? Eller er tiden til sammenhæng og syntese? Kommer vi til at se en bevægelse indad, endnu længere ind i den menneskelige bevidsthed og kemi, ind i cellen, atomet og nano-partiklerne? Måske i en kombination med robottiseringen?

Eller bliver det *en bevægelse udad*, der samler de fire relationer, som mennesket har haft: til Gud eller en højere idé, til Naturen og jorden, til den Anden og fællesskabet - og til Os selv?

Vi ved endnu ikke hvor nano-teknologien og robotterne fører os hen. Men vi ved, at vi må bringe disse fire relationer i en form for balance, hvis vi vil fortsætte vores eksistens på denne enestående og smukke blå planet.

Vejen videre

Vi tror, at vi som menneskesamfund har et valg. Vi skal ikke være passive tilskuere til en forudbestemt udvikling. Samfundet er skabt af mennesker og kan skabes om af mennesker. Alle personers handlinger har en betydning. Det er ikke for sent at redde planeten. Det er ikke for sent at skabe menneskesamfund, der bygger på værdighed, empati og ansvarlighed.

Hvis vi sammen kan erkende og reagere på alvoren i situationen, besidder vi som menneskesamfund både en fælles fornuft og mangfoldige evner til i fællesskab at ændre verden til det fælles bedste. Så enkelt og så komplekst er det. Og så nødvendigt.

Som det første må vi begynde at se vore udfordringer og muligheder i et bredere billede. Vi må se og opfatte sammenhænge på tværs af de sektorer, vi normalt tænker i: det materielle og det åndelige, det sande eller evidente og det endnu ukendte, det teknologiske og funktionalistiske - og det kulturelle og menneskelige. Vi må tænke på tværs af det faktisk objektive - og det fiktive og følelsesmæssige.

En sådan kompleks forståelses- og forandringsproces stiller store krav til sociale og politiske relationer og systemer. Den nødvendiggør en ny kultur for politik og samskabelse udenfor jernburet.

Vi står over for en reel trussel - at Verdens uendelige naturgivne, sociale og menneskelige ressourcer reduceres og måske endda går tabt. Det er en påtrængende nødvendighed, at vi ganske radikalt forandrer vore politiske og administrative processer.

Bevægelsen #DetErVoresSamfund vil gennem en åben, intensiv politisk debat mobilisere, inspirere og give håb hen imod et mere bære- og væredygtigt samfund. Lignende bevægelser pibler frem overalt i verden. En mængde lokale og globale bevægelser, der kan understøtte hinanden.

Nye demokratiske bevægelser må også gøre brug af et nyt ledelsessprog. Et sprog, der vil forny de etiske og æstetiske sociale relationer og sætte menneskeværdier i spil og som vil udvide vort udsyn ud over modernitetens og rationalitetens økonomiske nytte- og effektivitetssyn.

De mest fremsynede virksomheder og organisationer er allerede i gang med at fokusere på samskabt og kundeoplevelse kvalitet frem for kvantitet, på faglig og personlig kompetence frem for upersonlig effektivitet og på virksomhedens samfundsansvar. De er på vej.

Vi står over for at skulle gå en anden vej, hvor de bærende værdier bliver troværdighed, tolerance og storsind. Som mål for vækst må vi sætte livskvalitet og relationer frem for forbrug.

At mobilisere på tværs af kulturer, nationer, racer, fagligheder, religioner og magtcentre kræver et etisk og æstetisk sprog, hvormed vi kan tale om en ny bæredygtig global virkelighed og om de uendelige samskabende muligheder, der kan føre dertil.

At skabe en ny verdensorden forudsætter politisk tolerance og en fælles respekt for den overordnede mening med planeten Jordens bevarelse, naturens og menneskelivets værdi i sig selv og menneskesamfundets forunderlige uklarhed og mangfoldighed.

#DetErVoresSamfund er et samarbejde mellem Institut for Relationspsykologi, Tænk tanken Cura, SACRE – kunsten som samfundsskaber, Familiepolitisk Netværk og Tænk tanken SOPHIA.